

Ю. А. Нужнова,
старший викладач кафедри
фінансів Національного аерокосмічного
університету імені М. С. Жуковського «ХАІ»

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНО ЗУМОВЛЕНОЇ МОДЕЛІ ДЕМОКРАТИЧНОГО ВРЯДУВАННЯ В КРАЇНІ

Розглядаються інституціональні витоки і особливості формування природно зумовленої моделі демократичного врядування в країні на різних рівнях соціальної структуризації суспільства та розкривається сутність інноваційного підходу до цього процесу.

Ключові слова: сім'я, територіальна громада, регіон, країна, суспільство, місцеве самоврядування, демократичне врядування.

Якщо дослідити не словесні визначення, що їх більшість людей, зокрема, укладачі словників, дають «демократії», а те, як вони вживають це слово, практично застосовуючи його до справ нашого часу, ми з'ясуємо, що воно не має нічого спільного із самоврядуванням.

Джеймс Бернем

Історія розвитку демократії як суспільного феномену вростає глибоким корінням ще в V ст. до н. е. Науковий аналіз антології демократії показує, що переважна більшість (якщо не всі) науковців розвивають теорію демократії на інституційних засадах становлення афінської демократії, але, зазвичай, не враховують тих суттєвих обставин, за яких остання формувалася і набувала певного розвитку. Варто звернути увагу, щонайменше, на три найсуттєвіші обставини. Перш за все, це стосується того, що демократія виникла на рівні міста-держави (за вітчизняною термінологією – територіальної громади), яким були стародавні Афіни, що свідчить про місцевий характер афінської демократії. Друге, на що не звертають уваги як вітчизняні, так і зарубіжні теоретики, це те, що фактично місцеву демократію, її види, форми, методи сьогодні і науковці, і практики намагаються впровадити на рівні держави – великого територіального утворення, яке об'єднує в собі багато різних за розмірами і далеко не однорідних за расовими, соціальними, релігійними,

національними, культурними тощо ознаками населених пунктів (територіальних громад). І третє – це те, що демократичні форми, методи, механізми намагаються впровадити на рівні держави за умов відсутності дієвої місцевої демократії на рівні територіальної громади – села, селища, міста.

Враховуючи вищезазначені обставини, проблема пошуку інноваційних підходів до формування сучасної моделі демократичного врядування набуває виразних ознак актуальності як на рівні її теоретичного осмислення, так і на рівні практичної реалізації.

Обґрунтуванням різних аспектів теорії демократичного врядування займається багато як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. А ось спробу системно виписати природно зумовлену (об'єктивну) абстрактно-логічну модель демократичного врядування вперше було зроблено В. Мартиненко в монографіях «Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія)» [1] і «Інноваційна стратегія демократичного розвитку України: від місцевої демократії до демократичної держави» [2]. Основним методологічним посиленням цих робіт є обґрунтування необхідності об'єктивізації державного управління шляхом його демократизації. «В основі об'єктивізації державного управління, – пише В. Мартиненко, – лежить науковий принцип синархічної організації суспільної життєдіяльності людей, яка й утворює духовну (інформаційну) систему самоуправління людською взаємодією. Саме через це першим і головним результатом об'єктивізації державно-управлінської діяльності має стати приведення механізму формування системи державного управління в системну відповідність до закономірностей розвитку системи місцевого самоврядування як найпростішої (елементарної) соціально-управлінської системи територіального типу: *система державного управління має бути логічним продовженням розвитку системи місцевого самоврядування на рівні країни. За таких умов соціально-управлінська система не управляється, а самоорганізовується. У такій системі не людина утримує її (систему)*

діездатність, а сама система утримує суспільну діездатність людей» [1, с. 187].

Метою даної статті є теоретичне обґрунтування інноваційного підходу до формування сучасної моделі демократичного врядування на рівні країни в цілому, яка базується на засадах соціально-економічного і культурного розвитку місцевого самоврядування.

Проблема формування та розвитку демократії – загальнолюдська проблема. Усі народи світу прагнуть демократії, і всі ідуть до неї своїм шляхом, спираючись, при цьому, на її базові ознаки.

Базовими ознаками демократії є: пряме і представницьке врядування; вибори депутатів, делегування їм повноважень з врядування на відповідній території і виділення на ці цілі відповідних ресурсів; здійснення оцінки врядування депутатів і контролю за виконанням ними делегованих їм повноважень з боку виборців; відзив депутатів, які не виконують, або виконують не належним чином, делеговані їм громадою повноваження.

Спираючись на ці базові ознаки демократії, можна змодельовати декілька варіантів алгоритму формування та розвитку демократії на рівні країни в цілому.

Перший варіант є цілком очевидним і простим – базові ознаки демократії одночасно впроваджуються знизу вгору як на рівні держави, так і на рівні територіальних громад – сіл, селищ, міст.

Другий – базові ознаки демократії впроваджуються знизу вгору лише на загальнонаціональному (загальнодержавному) рівні.

Третій – змішаний, коли демократія впроваджується згори донизу шляхом децентралізації державної влади й управління, а знизу вгору шляхом розвитку місцевого самоврядування. Даний алгоритм формування та розвитку демократії на рівні держави застосовується нині в Україні.

Виникненню вищеназваних варіантів розвитку демократії передували історичні передумови, які характеризуються відсутністю будь-якої демократії і пануванням авторитарних видів, форм, методів, механізмів державного

управління. Більше того, кожен із названих варіантів має свої різновиди, які визначаються інституціональною пам'яттю історично сформованої системи державної влади й управління, специфікою соціально-економічного розвитку, особливостями релігії, культури, традицій, ментальності людей, що проживають у тій чи іншій країні. Через це, в сучасному світі існує велика кількість різновидів (моделей) демократії, які ідентифікуються приставками до слова «демократія», – «класична демократія», «захисна демократія», «еволюційна демократія», «правова демократія», «учасницька демократія» тощо [3, с. 168–175]. Якись із них пішли вже в історію безповоротно, якись існують і продовжують розвиватися, одні успішно, інші менш успішно, породивши, при цьому, десятки нових визначень демократії з новими приставками, на кшталт, «суверенної демократії» в Росії.

«Розглядаючи колишні, сучасні та, можливо, майбутні моделі демократії, важливо, – як справедливо зазначає Девід Гелд – професор політики і соціології Відкритого університету (Будапешт, Угорщина), викладач політичних наук Лондонської школи економіки і політичних наук, – дослідити їх ключові риси, їх рекомендації, їх припущення щодо природи суспільства, у якому демократія є або може бути вкорінена, їх фундаментальні концепції політичних здатностей людських істот, а також, як вони обґрунтовують свої погляди та преференції» [3, с. 168]. У даній статті ми хотіли б зосередити увагу на об'єктивно зумовленій моделі, як нам видається, майбутнього демократичного розвитку України. Мова йде про побудову системи демократичного врядування на рівні країни на теоретичних засадах класичної демократії, яка має набути розвинутих відповідних форм, методів, механізмів демократичного врядування спочатку на місцевому рівні – на рівні територіальної громади. Не може бути демократії на рівні країни, якщо не буде сформована дієва місцева демократія на рівні села, селища, міста, і тільки після цього, базуючись на досягненнях місцевої демократії, демократія може вийти на регіональний, загальнодержавний і міжнародний рівні.

Отже, демократичне врядування на рівні країни є, не що інше, як результат процесу системного формування та розвитку місцевої демократії. Вихід місцевої демократії на регіональний, а потім і на загальнонаціональний рівень засвідчує про системний характер алгоритму формування та розвитку демократичного врядування в країні в цілому.

Ми вже зазначали, що в такому контексті науковими розробками формуванням системи демократичного врядування в Україні займається В.Мартиненко. Він виходить з того, що як місцева демократія, так і розвиток системи демократичного врядування починаються формуватися на елементарному природно зумовленому рівні соціальної структуризації суспільства – на рівні окремої сім'ї. *«...Сім'я, – пише В.Мартиненко, – це елементарна і природно зумовлена біосоціодуховна клітина суспільного життя людей, метою існування та розвитку якої є народження, формування та розвиток нової людини як біосоціодуховної істоти, що й зумовлює утворення систем сімейних біосоціодуховних потреб. Це базові потреби, без задоволення яких людині проблематично сформуватися як соціально значимій особистості, так як саме сім'я забезпечує людині (дитині) життєво необхідні умови її формування та розвитку. Саме недостатній життєвий рівень громадян, а отже сім'ї є сьогодні великим каменем спотикання для України»* [2, с. 109].

Погоджуючись в цілому з автором вище наведеної цитати, варто звернути увагу на визначення поняття «сім'я». На нашу думку, сім'ю слід розглядати не як «елементарну біосоціодуховну клітину», а як «елементарну соціодуховну клітину». Біосоціодуховними організмами є люди – окремі члени сім'ї, а сім'я в цілому – це соціодуховний організм, елементарна клітина формування, розвитку і задоволення саме «соціодуховних (а не «біосоціодуховних») потреб» людини.

Сім'я для забезпечення своїх базових родинних інтересів і потреб формує фонд матеріальних і фінансових ресурсів, який хоч номінально і є сімейною власністю, реально ним розпоряджаються дорослі, за звичай,

працевдатні члени сім'ї. Ці повноваження їм делеговані неформальною згодою непрацевдатних членів сім'ї. Фонд матеріально-фінансових ресурсів є об'єднавчим (цементуючим) фактором соціально-економічної цілісності сім'ї як елементарної соціодуховної клітини суспільства. *«Економічна самодостатність сім'ї – це її природно зумовлена цільова функція, яку вона виконує в інтересах кожного свого члена»* [2, с. 109].

Таким чином, ми можемо стверджувати, що збереження і соціодуховний (соціально-економічний і культурний) розвиток сім'ї є запорукою існування та розвитку суспільства в цілому. Залежно від того, як буде рости, виховуватися, жити і розвиватися кожен член кожної сім'ї, залежить якісний стан і розвиток суспільства в цілому. Але суспільство має свою природно зумовлену структуру і наступним (за сім'єю) її рівнем є громада як більш складна вже соціодуховна система.

Громада – це похідна від сім'ї природно зумовлена соціодуховна система суспільного життя людей – клітина другого порядку, другого рівня розвитку суспільства. В.Мартиненко розглядає громаду *«як соціально-економічне середовище, що формується під впливом розвитку міжсімейних відносин.* Ці відносини носять як безпосередній соціодуховний характер (обмін інформацією між окремими членами сім'ї), так і матеріально опосередкований (обмін сімейними матеріальними цінностями). Основною цільовою функцією громади є створення за участю кожної окремої сім'ї комунальної (муніципальної) соціально-економічної інфраструктури, яка сприяє кожній сім'ї ефективніше реалізувати свою цільову функцію (економічну самодостатність) і тим самим розвиває суб'єкт-суб'єктну людську взаємодію на рівні міжсімейних (суспільних) відносин... *Економічна самодостатність громади – запорука ефективного виконання сім'єю як елементарною біосоціодуховною клітиною соціальної системи (громади) своєї природно зумовленої цільової функції – задоволення біосоціодуховних потреб кожного члена сім'ї і громади в цілому»* [2, с. 109].

Знову ж таки, в цілому погоджуючись з таким підходом до визначення громади, варто внести деякі уточнення, пов'язані з уточненнями щодо визначення соціодуховної сутності сім'ї. Поправка зводиться до того, що економічна самодостатність громади є запорукою ефективного виконання сім'єю як елементарною соціодуховною (а не «біосоціодуховною») клітиною соціальної системи (громади) своєї природно зумовленої цільової функції – задоволення біосоціодуховних потреб кожного члена сім'ї, а отже, і громади в цілому. Дане уточнення дає можливість усвідомити, що суспільство має декілька природно зумовлених рівнів свого формування та розвитку.

Суспільство починає формуватися в сім'ї – вихідному (першому) рівні його соціальної структуризації. Сім'я – це вже суспільство, але ще дуже примітивне, з відкритими і прозорими суспільними відносинами між членами сім'ї, які не носять товарно-грошового характеру, а тому є простими і базуються на натуральному чи дієвому обміні – ти вносиш (добуваєш) щось в сім'ю, сім'я вносить (вкладає, забезпечує, гарантує) в тебе. Сім'я – це суспільство, яке формується її членами і розвивається на основі суспільної (сімейної) власності, суспільство, яке не знає приватної власності – вона не є характерною для кожного її члена.

Другий рівень розвитку суспільства – це рівень громади – суспільства набагато складнішого за сім'ю, суспільства, яке формується сім'ями, і для якого характерними є суспільні відносини, що виникають за межами сім'ї і є опосередкованими товарно-грошовою формою. Розвиток суспільних відносин на рівні громади з використанням товарно-грошової форми дозволяє сформувати суспільну форму власності вищого порядку – комунальну (суспільну власність сімей, а отже, усіх членів громади). Ця власність забезпечує соціальну цілісність громади як системи через задоволення територіальних інтересів і потреб сімей, а отже, всіх членів громади.

На відміну від родинних зв'язків, які неформально формалізували повноваження серед членами сім'ї, соціальні зв'язки потребують

інституціональної формалізації розподілу повноважень між членами громади. Ця формалізація відбувається шляхом делегування сім'ями своїх представників до органу, який має займатися формуванням та розподілом матеріально-фінансового фонду громади – комунальної власності. Логічним виглядає пропозиція, за якою до цього органу мають делегуватися (обиратися) представники із числа працездатних членів сім'ї – ті, хто формують даний фонд, ті мають перейматися і соціальною справедливістю його розподілу і використання.

Третій рівень розвитку суспільства – регіональний – це суспільство, яке формують територіальні громади, а отже, сім'ї, які в них проживають, а отже, всі громадяни, як члени сімей. «Комунікаційні зв'язки між членами різних громад (а отже, сімей) виводять суспільні відносини на третій рівень їх розвитку – *регіональний*. Основною цільовою функцією регіону є створення за участю кожної окремої громади (а отже, сімей) регіональної соціально-економічної інфраструктури, яка сприяє кожній громаді (а отже, й кожній сім'ї і кожному її членові) ефективніше реалізувати свою цільову функцію і, тим самим, поширює суб'єкт-суб'єктну людську взаємодію за межі громади – на регіональний рівень суспільних відносин. Економічну основу регіону складає суспільна власність та індивідуальна праця членів суспільства (регіону) в цілому (а отже, усіх громад і сімей та їх членів). *Економічна самодостатність регіону (суспільства)*, – пише далі В.Мартиненко, – *запорука ефективного виконання сім'єю як елементарною біосоціодуховною клітиною соціальної системи другого порядку (перший – громада) своєї природно зумовленої цільової функції – задоволення біосоціодуховних потреб кожного члена сім'ї і регіону (суспільства) в цілому*» [2, с. 109–110]. Соціально-економічні і культурні зв'язки між територіальними громадами потребують інституціональної формалізації розподілу можливостей і повноважень між ними. Ця формалізація відбувається шляхом делегування ними своїх представників до органу, який має займатися формуванням та

розподілом матеріально-фінансового фонду регіону – суспільної власності громад, що входять до даного регіону.

Виходячи із попередніх наших уточнень, маємо сказати, що економічна самодостатність регіону є запорукою ефективного виконання сім'єю як елементарною соціодуховною (а не «біосоціодуховною») клітиною соціальної системи третього (а не «другого») порядку (другий (а не «перший») – громада) своєї природно зумовленої цільової функції – задоволення біосоціодуховних потреб кожного члена сім'ї і регіону (суспільства) в цілому.

Четвертий рівень розвитку суспільства – міжрегіональний – це суспільство, яке формують регіони, а отже, територіальні громади, а отже, сім'ї, які в них проживають, а отже, всі громадяни, як члени сімей об'єднаних регіональним утворенням другого порядку (умовно назвемо його «край»).

Наступний рівень розвитку суспільства – міжнаціональний – це суспільство, яке формують краї (країни), що, врешті-решт, «призводить до утворення *глобально організованої цілісної багатонаціональної соціальної системи – світового співтовариства*» [2, с. 111].

Абстрактно-логічне моделювання таким чином системи демократичного врядування знизу вгору дозволяє «констатувати, що в основі суспільного розвитку світового співтовариства об'єктивно, хоче цього хтось чи ні, лежить *сім'я як елементарна біосоціодуховна (соціодуховна – авт. Н.Ю.А.) чарунка суспільства* і вся організаційно-правова (інституційна) система управління суспільною життєдіяльністю людей, починаючи від громади і закінчуючи світовим співтовариством, має бути спрямована на розвиток цієї «біосоціодуховної чарунки» («соціодуховної чарунки» – авт. Ю. Н) – сім'ї, без розвитку якої суспільство не може бути соціально ефективним» [там же].

Підсумовуючи вищесказане, доходимо таких висновків:

1) в основі формування та природно зумовленої структуризації суспільства лежить сім'я як елементарна соціодуховна клітина, без утворення

і гармонійного розвитку якої суспільство не мислиме. Через це *суспільство на всіх рівнях його соціальної структуризації має дбати про збереження і соціодуховний розвиток сім'ї як сенсу свого існування та розвитку*;

2) сім'ю формують і розвивають члени сім'ї і формалізація родинних відносин між ними носить не інституціональний характер;

3) територіальну громаду формують і розвивають сім'ї і формалізація міжсімейних відносин і значної частини відносин між членами різних сімей (членами даної громади) здійснюється через інституції їх врегулювання (самоврядні владні інституції територіальної громади);

4) регіон формують і розвивають територіальні громади і формалізація відносин між цими громадами і значної частини відносин між членами різних сімей цих громад здійснюється через інституції їх врегулювання (самоврядні владні інституції регіону);

5) країну (державу) формують і розвивають регіони і формалізація відносин між ними та значної частини відносин між громадянами, що проживають на території даної країни здійснюється через інституції їх врегулювання (владні інституції країни);

б) система інститутів, покликаних врегульовувати суспільні відносини між людьми на різних рівнях соціальної структуризації суспільства, формується таким чином, що компетенція інститутів вищого рівня визначається інститутами нижчого рівня, що гарантує не перешкоджання і не втручання перших у діяльність других;

7) вихід місцевої демократії на регіональний, а потім і на загальнонаціональний рівень засвідчує про системний характер алгоритму формування та розвитку демократичного врядування в країні в цілому.

Таким чином, інноваційність підходу до формування сучасної моделі демократичного врядування полягає не лише в тому, що система владних інституцій в країні формується знизу вгору, а ще й в тому, що вона базується на соціально-економічних і культурних пріоритетах сім'ї, територіальної громади і місцевого самоврядування і є продовженням реалізації їх інтересів

на вищих рівнях соціальної структуризації суспільства. Демократія і самоврядування це нерозривні процеси розвитку вільних людей і відкритого суспільства.

Список використаних джерел

1. *Мартиненко В. М.* Державне управління: шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : [монографія] / В. М. Мартиненко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2003. – 220 с.
2. *Мартиненко В. М.* Інноваційна стратегія демократичного розвитку України: від місцевої демократії до демократичної держави : [монографія] / В. М. Мартиненко. – Х. : Константа, 2004. – 225 с.
3. Проценко О. Демократія: Антологія / О. Проценко. – К. : Смолоскип, 2005. – 1108 с.

Nuzhnova Ju. A. Innovative approach to the development of a naturally stipulated model of a democratic governing in the country.

The article examines institutional sources and peculiarities of a naturally stipulated model of a democratic governing in the country at different levels of social structurization and the essence of innovative approach to this process is revealed.

Key words: family, territorial community, region, country, society, local self-government, democratic governing.

Нужнова Ю. А. Инновационный подход к формированию естественно обусловленной модели демократического правления в стране.

Рассматриваются институциональные истоки и особенности формирования естественно обусловленной модели демократического правления в стране на разных уровнях социальной структуризации общества и раскрывается сущность инновационного подхода к этому процессу.

Ключевые слова: семья, территориальная громада, регион, страна, общество, местное самоуправление, демократическое правление.